

ees het magazine

uitgave 8/2013

HARTEWENSEN

van

elke

huisvrouw

Een

Speurtocht naar de geschiedenis van Tomado

De IKEA van de wederopbouw

Marlies Hummelen en Chris Reinewald

De naam Tomado roept nostalgische gevoelens op. De yoghurtuitlekstandaard, de jamthouder, het afdruiptrek en niet te vergeten het kleurige boekenrekje waren ooit zeer populair. Marlies Hummelen en Chris Reinewald schreven een boek over het merk. Daarvoor doken zij in tal van archieven, waaronder het Nationaal Archief.

Productie van zeven aan de lopende band in de fabriek in Zwijndrecht, 1948.

Negentig jaar geleden richtten de broers Jan en Wim van der Togt op een zolderkamer in Dordrecht hun bedrijf Tomado (Van der Togt's Massa-artikelen Dordrecht) op. Ze vervaardigden huishoudelijke draadartikelen. In de jaren '50 kwamen ze als eersten in Nederland met frietstrijders, snelkookpannen en elektrische koffiemolens. In die tijd was Tomado bij vrijwel iedereen bekend en in elk huishouden aanwezig, vergelijkbaar met IKEA nu (hoewel bij Tomado het huishouden centraal stond).

Toch wist het bedrijf die sterke positie niet vast te houden. Na de overname in 1971 door het Belgische bedrijf Bekaert verloor To-

mado zijn greep op de consument. In 1982 ging het bedrijf failliet. De merknaam leeft nu alleen voort op elders gemaakte huishoudelijke artikelen. Na de ontmanteling van Tomado raakte het bedrijfsarchief verspreid over veel verschillende locaties.

Slepend conflict

Marlies Hummelen onderzocht het bedrijfsarchief in het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) in Den Bosch. Het bestond uit stukken vanaf de jaren '20 tot aan het faillissement: voornamelijk jaarrekeningen, directierapporten en notulen van vergaderingen van de Raad van Commissarissen,

naast folders, plattegronden, brieven en handgeschreven memo's. Ondanks de zakelijke aard van het archief kwam Hummelen veel te weten over de karakters en persoonlijke verhoudingen binnen de top van het bedrijf. Lange tijd bleek sprake van een slepend conflict tussen de eigenaar-directeuren, de broers Van der Togt.

Over het personeel ontdekte Hummelen in dit archief helaas weinig. Om de sfeer in het bedrijf zelf te proeven, was het personeelsblad *De Passeerzeef* van groot belang. Het was onder andere beschikbaar in de Koninklijke Bibliotheek. *De Passeerzeef* gaf informatie over de mensen in het bedrijf, en over de verkoop en de reclame.

Aardappelmanden

De Tweede Wereldoorlog vormde een groot gat in de documentatie. In het Nationaal Archief raadpleegde Hummelen de archieven van het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) en het Nederlands Beheersinstituut (NBI). Daardoor kon ze de schaarse informatie over Tomado in oorlogstijd op belangrijke punten aanvullen.

Vanaf 1942 mochten bedrijven als Tomado geen huishoudelijke artikelen produceren. Het steeds schaarser wordende metaal was be-

Strijktafels met expanded metal in een catalogus voor de Belgische markt, jaren '60.

stemd voor de oorlogsindustrie. Toch ging Tomado nog een tijd door met het clandestien produceren en verkopen van huishoudelijke artikelen. Daarnaast werd er voor de Duitsers geproduceerd; die hadden namelijk al snel gezien dat het bedrijf over een modern machinepark beschikte en in staat was grote aantallen te leveren. Begin 1943 stelden de Duitsers een *Verwalter* (zaakwaarnemer) aan, die het bedrijf zo snel mogelijk volledig moest inzetten voor de oorlogsproductie. De hoofdmoot van de leveringen bestond uit aardappelmanden voor landbouwbedrijven in de Oekraïne, die het Duitse leger van voedsel moesten voorzien. Verder maakte Tomado artikelen voor de Wehrmacht.

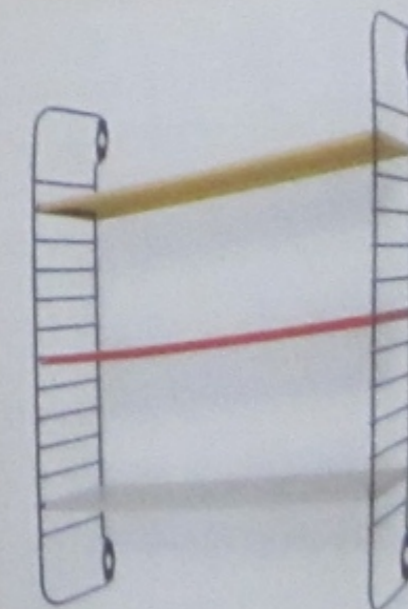
Na de oorlog zat Jan van der Togt een aantal weken vast op verdenking van collaboratie. In december 1945 werd hij door het Bijzonder Gerechtshof in den Haag onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld; de gerezen verdenkingen waren ongegrond gebleken. Zijn broer Wim had, vermoedelijk als uitvloeisel van de Februaristaking, in het begin van de oorlog ruim anderhalf jaar gevangen gezeten, onder meer in kamp Vught. Na zijn vrijlating was hij zo ziek en aangeslagen dat hij zich nauwelijks meer bezig kon houden met zijn directietaken.

Eenvoudig draad

De zoektocht van Chris Reinewald begon in het archief voor de reclame, het ReclameArsenaal. Dat is wonderlijk genoeg ondergebracht in het oorspronkelijk socialistisch-communistisch-anarchistische archief van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam. Daar bevinden zich reclamefolders en zelfs displaydozen van Tomado.

De opzet van het boek was om naast Hummelens bedrijfsgeschiedenis een sociaal-culturele context te schetsen van de Tomado-producten in het veranderende, naoorlogse Nederland. Een van de sporen die Reinewald daarbij volgde was dat van het Tomado-boekenrekje. Dit toonbeeld van een wederopbouwproduct riep veel vragen op. Zo kwam het rekje in het begin niet verder dan de tienerkamer. Was men in de frisse tuinsteden eigenlijk wel modern genoeg

om die hygiënische, maar wat 'cleane' draadproducten toe te laten in de gezellig gemeubileerde woonkamer? Hoe raakte het rekje daar uiteindelijk geaccepteerd? En hoe kwam het dat Tomado, producent van praktische keukenhulpjes, zich opeens aan een designmeubel waagde?

Daarvoor moesten witte plekken worden ingevuld. Zo bleek uit vroeg publiciteitsmateriaal voor het boekenrekje dat Tomado aanvankelijk had samengewerkt met meubelfabrikant UMS Pastoe. Snel daarna werd het rekje een exclusief en zeer succesvol Tomado-product - in de volksmond bekend als het Tomado-rekje. Pastoe hield zich onder leiding van hoofdontwerper Cees Braakman bezig met modern (meubel)design, maar aan de producten van Tomado kwam geen designer te pas. Dat alles riep veel vragen op: wie had bij welk bedrijf wat bedacht? Hoe? En wanneer dan? Hoe zag de samenwerking er precies uit?

Puzzelstukjes

Toen de research bijna rond was, dook een afstudeerscriptie uit 1994 op van een studente kunstgeschiedenis. Daarin kwam Andries Dekker, hoofd technische verkoop bij Tomado, naar voren als de *missing link* tussen Pastoe en Tomado.

Interviews en toevallige vondsten leverden nog meer stukjes van de puzzel op. Zo deed Reinewald in het archief van het Nederlands Architectuur Instituut een toevallige greep in de boekenkast die tot weer nieuwe inzichten leidde. Het rekje bleek stilistisch duidelijk overeenkomsten met Amerikaanse draadproducten te vertonen. Tomado was altijd sterk op de VS gericht geweest en deed ideeën voor nieuwe huishoudelijke artikelen ook vaak op uit Amerikaanse tijdschriften en via internationale beurzen. Maar dichterbij huis, in Scandinavië, raakte Tomado vermoedelijk nog meer geïnspireerd. Zo leidde de speurtocht tot een kleine *whodunnit* over de ontwikkeling van het beroemde rekje. ■

DIT ARTIKEL IS GEBASEERD OP HET BOEK VAN MARLIES HUMMELEN, CHRIS REINEWALD EN PAUL MERTZ, TOMADO, VAN DER TOGT'S MASSA-ARTIKELLEN DOORRECHT 1923-1982, 1000-KEPPEL, €29,75. BOEKNUMMER: 9789045011111.

OVER DE AUTEURS
MARLIES HUMMELEN (1960) SCHRIFT ONDER ANDERS OVER DESIGN EN INDUSTRIËEL ERFGOED, GEMEENSCHAPPELIJKE NEDERHET MAKEN EN DE MAARINDUSTRIË. EERDER SCHREEF ZIJ BOEKEN OVER DE ARNHEMSE SCHEEPSBOUWMAATSCHAPPIJ EN DE VOORMALIGE DRIJF-FABRIEK IN ULFT. VOOR DIT BOEK ONDERZOECHT EN BESCHREEF ZIJ DE BEDRIJFSGESCHIEDENIS VAN TOMADO. WWW.HUMMELENTKSTEN.NL

CHRIS REINEWALD (1955) SCHRIFT AL 20 JAREN DERTIG JAAR OVER BEELDENDIË EN TOEGEPASTE KUNST, FOTOGRAFIE, INDUSTRIËLE EN GRAFISCHE VORMGEVING. HIJ PLAATST DESIGN GRAAG IN DE SOCIAAL-CULTURELE CONTEXT VAN DE GEBRUIKERS EN MAKERS. ZO PUBLICEEERDE HIJ IN ITENS DESIGNMAGAZINE ONDER MEER OVER TUPPERWARE, IKEA EN WARTELL. IN DIT BOEK WERPT HIJ LICHT OP TOMADO ALS EXPOSITIE VAN DE NADERLOSSE DECENNIA. WWW.CHRISREINEWALD.NL